

ANTIIMPERIALISTICKÁ REVOLUCE V AFRICE

Antiimperialističeskaja revolucija v Afrike. Akadēmija Nauk SSSR. Institut Afriki. Izdatělstvo Nauka, Moskva 1967, 312 str.

Pod názvem *Antiimperialistická revoluce v Africe* vyšla nedávno v Moskvě kniha, která je první sovětskou monografií snažící se o vědecké zobecnění zkušeností národně osvobozeneckých revolucí v Africe. Naléhavost vědeckého výzkumu obsahu a formy jednotlivých typů a projevů antiimperialistické národně osvobozenecké revoluce v Africe vynikne obzvláště při rekapitulaci složitého, dialekticky protikladného vývoje nových afrických států, jakož i organizací národně osvobozeneckého hnutí v jednotlivých dosud koloniálních územích Afriky za posledních sedm let od „roku Afriky“ 1960.

To pokud jde o nepříliš vzdálenou minulost, v níž stále převažuje politický aspekt nad aspektem historickým, i když je třeba vidět, že obzvláště v tzv. nejnovějších dějinách dochází ke zcela nevyhnutelnému, zákonitému prolínání historie a politiky. Pokud pak jde o politickou a hospodářskou skutečnost Afriky, mající své kořeny v nedávné minulosti, leč často i ve vzdálenější minulosti (dědictví kolonialismu), tu se nutnost vědecké analýzy a syntézy objevuje před politikem, národohospodářem i historikem jako *conditio sine qua non* správnosti a úspěšnosti jeho stanoviska.

Afrika byla v období studené války koncem 40. let a v první polovině 50. let považována politickými, vojenskými a ekonomickými představiteli západních velmocí v čele s USA za pevné zázemí imperialistických mocností NATO. Avšak v posledních 10–15 letech došlo na africkém kontinentu k revolučnímu procesu africké národně osvobozenecké revoluce a Afrika se začala přeměňovat v součást světové revoluční protimperialistické fronty, a tím zároveň v potenciálního spojence zemí světové socialistické soustavy.

Kniha sovětského autorského kolektivu je po generalizujícím úvodu K. N. Brutenice rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola obsahuje analýzu ekonomických a sociálních předpokladů antiimperialistické revoluce v Africe. V její první části B. B. Runov dokládá, že hlavní funkcí kolonialismu je ekonomické vykořisťování Afriky. Poukazuje na přímou loupež afrických hodnot v období prvotní akumulace kapitalismu a na ekonomickou loupež v období imperialismu. Proto také podtrhuje významnou úlohu

imperialistických společností při dělení Afriky v poslední čtvrtině XIX. století (s. 24–25). Píše o dualistické ekonomice afrických kolonií (1. sektor zbožně peněžní, 2.) tradiční africký naturální sektor). V širokém výběru prostředků a metod, používaných při vytváření afrických agrárně surovinových doplňků metropolitních ekonomik, autor uvádí dva hlavní směry zapojení afrických rolníků do tržní sféry imperialistických zemí: 1. Západní Afrika (násilné donucení Afričanů k pěstování koloniálních exportních kultur), 2. Východní a Střední Afrika a též Jižní Afrika (vytvoření kapitalistických plantáží a farem evropských kolonistů, jakož i těžebních podniků). Odlišnost Západní Afriky, ovládané převážně Francouzi, nevyplývala z toho, že by se Francie na rozdíl od Velké Británie stavěla proti politice osidlování afrických území svými bílými kolonisty (srovnaj například otázku francouzských kolonistů v předrevolučním Alžírsku), ale z prostého faktu zdravotně nepříznivého západoafrického klimatu (Západní Afrika — hrob bílého muže). Bezohledné zatažení západoafrických rolníků do tržní sféry přispělo k urychlenému procesu rozkladu tradiční africké občiny. Cílem koloniální politiky při zapojení Afriky do mezinárodní kapitalistické dělby práce byla jednak perpetuita reprodukce ekonomické závislosti Afriky na koloniálních metropolitě, jednak vznik politického panství kolonialistů.

O problémech znesnadňujících řešení naléhavých otázek africké národně osvobozenecké revoluce se zmiňuje R. N. Ismagilovová. Nesporná nepřímá hodnota centralizačního faktoru rasové diskriminace afrického obyvatelstva v koloniálním zřízení je snižována centrifugálním vlivem tribalismu, omezujícího svým úzkoprským přístupem sociálně ekonomickou šířku africké revoluční vlny. Nelze nevidět, že při zaostalosti politicky nevyvinuté části afrického obyvatelstva rasová diskriminace ze strany bílých vede k černému „rasismu naruby“, k podtrhávání černošské, respektive africké specifičnosti či ještě častěji africké vylučnosti, jež zcela odmítá třídní přístup k řešení problémů africké společnosti a odmítá marxisticko-leninský vědecký světový názor jako světový názor evropský, bílý (například senegalský Senghor). Obřížným problémem je též zoufalá lingvistická si-

tuace Černé Afriky, kde vedle svahilštiny ve Východní Africe a hausštiny v Západní Africe nadále dominují jazyky metropolí (angličtina, francouzština a portugalština), jimiž však nehovoří většina afrického obyvatelstva.

N. I. Gavrilov správně konstatuje, že reformy anglických a francouzských kolonialistů v letech 1945—1949 nepodkopávaly základy koloniálních režimů. Avšak tento africký minimalismus, dosažený s trpkými úsměvy a s postranními intrikářskými plány kolonialistů, byl nezbytným předstupněm afrického maximalismu z konce 50. a počátku 60. let, byl nezbytnou etapou dialektického procesu osvobození Afriky z pout imperialismu. A tento proces pokračuje dosud.

Ve shodě s francouzským marxistou Raymondem Barbé Gavrilov uznává africké rolnictvo jako hlavní zálohu národně osvobozeneckého hnutí, ale na rozdíl od F. Fanona v něm nevidí hegemonu národně osvobozenecké revoluce. Podle Gavrilova ani jedna třída v zemích Černé Afriky se nestala hegemonem revoluce, tj. ani dělnická třída ani africká buržoazie (s. 77). Jako výjimku uvádí pouze vesnickou buržoazii na Pobřeží slonoviny. Autor se zmiňuje o významném postavení africké inteligence v národně osvobozeneckém hnutí. Podle mého soudu by vedoucí úloha africké inteligence měla být podtržena rozhodnějším způsobem.

G. B. Starušenko líčí podmíněnost národně osvobozenecké revoluce příznivou mezinárodní situací (s. 83—91). Jeho srovnávání pomoci SSSR a USA rozvojovým zemím je tradiční. Starušenkův příspěvek trpí určitou rozháraností. Zabývá se i Así a Kubou, ale přitom se vůbec nezmiňuje o postoji SSSR v konžské otázce v letech 1960—1961.

Druhá kapitola „Vybojování politické nezávislosti“ (s. 92—162) je kolektivní prací M. I. Braginského, A. B. Davidsona, R. G. Landya a J. S. Oganisjana. V podkapitole „Formy a metody osvobozeneckého boje“ vystupuje africká antiimperialistická revoluce v podstatě jako fenomén (str. 95—96): „Zvláštnost národně osvobozeneckého hnutí v Africe spočívala v tom, že zachvátilo ne jednotlivé země, ale téměř celý kontinent. To ztěžovalo manévrování imperialistických mocností, vytvářelo dodatečné obtíže pro potlačení osvobozeneckého boje. To, co se zdálo nemožným při izolovaném vystoupení zotročené země proti mohutné imperialistické mocnosti, stalo se možným při současném vystoupení všech národů Afriky, podporovaném všemi pokrokovými silami světa.“

Z hlediska pochopení současné složité ideologické situace v Africe je těžištěm recenzované knihy třetí kapitola „Ideologické směry v Africe a antiimperialistická revoluce“ (s. 163—208). Její autor V. J. Kacman vychází z faktu, že ideologickým základem antiimperialistické revoluce v Africe je nacionalismus. Přitom rozlišuje reakční nacionalismus panující buržoazie od pokrokového nacionalismu utlačovaných národů. Podle Kacmana africký nacionalismus, směřující k sebeurčení, k vytváření národních nezávislých států, je svým obsahem demokratický a vyjadřuje revoluční charakter národně osvobozeneckého hnutí v Africe. Nelze samozřejmě přehlédnout, že africký nacionalismus v embryonálním stadiu měl rysy mysticismu, sektářství a mesianismu. Na druhé straně však Kacman tvrdí, že africký nacionalismus byl vzhledem k bělošskému charakteru vykořisťovatelské buržoazie do určité míry prvotní formou třídního uvědomění. Tato vnitřní rozpornost afrického nacionalismu byla rovněž předpokladem divergentního charakteru afrického nacionalistického hnutí, jež se ve svém dalším vývoji dostalo jednak na pozici buržoasně reakčního černého, protibělošského šovinismu, jednak přes boj za upevnění politické nezávislosti a dosažení ekonomické nezávislosti až k akceptaci myšlenek vědeckého socialismu. Velmi výstižně je podán ve zkratce vývoj panafrikanistického hnutí. Je nutné se zastavit u Senghora, který je nejen básníkem a filosofem, ale nyní především senegalským politikem proburžoazního zaměření. Senghor vychází ze své teorie „négritude“, podle níž černý Afričan myslí intuitivně na rozdíl od logického, analytického myšlení bílého Evropana, a vyvozuje politickou tezi, že marxismus-leninismus se hodí nanevšehdy pro Evropu, zatímco Afrika musí vycházet z afrického socialismu, spočívajícího na tradičním „socialistickém“ způsobu života někdejší africké občiny. Obzvláštní pozornost sovětského autora je přitahována Senghorovou politickou aplikací teorie „négritude“. Senghorova koncepce afrického socialismu, vycházející 1. z údajné neexistence tříd a třídního boje a 2. ze „zvláštního“ afrického myšlení a spočívající na morálních, duchovních, náboženských hodnotách, odmítá kapitalistický i komunistický materialismus. Senghor zásadně odmítá vědecký socialismus Marxe a Engelse, marxismus-leninismus. Vycházejí ze sensitivních gnoseologických prvků „négritude“, Kacman poukazuje na existencialistické zaměření Senghorovy teorie. Zajímavý je Kacmanův postřeh o jistém vlivu

gandhistické koncepce na řadu vůdců afrického národně osvobozeneckého hnutí.

Obšrně se Kacman zabývá socialistickými koncepcemi jednak afrických revolučních demokratů, jednak představitelů afrického socialismu. Revoluční demokraté často přecházejí v boji za demokratizaci země cestou socialistických přeměn až na pozice vědeckého socialismu. Autor cituje výroky o kapitalismu a socialismu od řady afrických státníků (Kwame Nkrumah, Sékou Touré, Gamal Abdel Násir, Modibo Keita, Huari Bumedián a Alphonse Massamba-Debat). Čtenář přitom postrádá výroky uvězněného alžírského prezidenta Ahmeda Ben Belly, který byl jedním z hlavních představitelů revolučně demokratické Afriky. Podle recenzentova názoru je třeba přistupovat k hodnocení přechodu afrických revolučních demokratů na pozice vědeckého socialismu velmi obezřetně. Je třeba vždy brát v úvahu zpravidla značnou složitost vnitropolitického vývoje (například Egypt, Alžírsko), která znesnadňuje správnou kvalifikaci revoluční fáze té které země. Pro všechny uvedené africké země je socialismus jedinou cestou k sociální svobodě, k osvobození z pout feudalismu, imperialismu, kolonialismu a neokolonialismu. Přitom postoj afrických revolučních demokratů k otázce nacionalizace cizích monopolů a k otázce vztahu k místní buržoazii se liší. Shodují se plně, pokud jde o tezi o nezbytnosti systému jedné politické strany při přechodu k socialismu. Kacman však otevřeně konstatuje: „V této souvislosti je třeba poznamenat, že v Alžírsku a v SAR, kde byly komunistické organizace, byl systém jedné strany občas zaměřen nejen proti stranám nepřátelským socialismu, ale i proti komunistům — důsledným bojovníkům za socialismus. V tom se projevuje jeden z protikladů existujících v některých zemích, které vstoupily na cestu nekapitalistického vývoje.“ (Str. 194.)

Přes své maloburžoazní východisko se afričtí revoluční demokraté dostávají k uznání a pochopení existence a smyslu třídního boje (Sékou Touré, Modibo Keita). Ovšem rozcházejí se s marxisty například v otázce vztahu k náboženství. To se týká zvláště muslimských zemí (Mali, SAR). Stojí ovšem za zamyšlení výrok alžírského komunistického předáka Bašira Hadži Aliho, učiněný ještě v benbellovské éře: „My nevidíme protikladu v tom, jestliže alžírská ústava přetváří Islám ve státní náboženství a současně ukazuje, že socialismus je cílem náboženství... Proto říkáme, že alžírské masy jdou k socialismu s koránem v jedné ruce a s „Kapitálem“ v druhé ruce.“ (Str. 196.)

K politickým představitelům tzv. afrického socialismu je Kacmanův postoj ostře kritický, ať už jde o Senghora, Kenyattu, Mboyu, Tsirananu či Burgibu. Autor odzuzuje maloburžoazní charakter tzv. afrického socialismu, který popírá existenci tříd, třídních rozporů a třídního boje v Africe.

Odlisný přístup se projevuje při hodnocení afrického socialismu v pojetí tanzanského prezidenta Julia Nyerereho. Autor líčí Nyerereho vývoj od „spotřebitelského socialismu“ v konfrontaci s evolucí „keňského socialismu“ Jomo Kenyatty přes Nyerereho „teorii druhé bitvy“ o Afriku až k arušské deklaraci z ledna 1967. Nyerereho progresivní vývoj, ukazující možnosti dalšího postupu směrem k vědeckému socialismu, je nepopíratelný. Jestliže Julius Nyerere viděl v roce 1963 těžiště třídního boje pouze v mezinárodním měřítku, tu v roce 1967 reviduje svoji tezi o beztrýdnosti tanzanské společnosti a o vládnoucí straně Tanganického afrického národního svazu (TANU) prohlašuje, že se musí stát stranou dělníků a rolníků.

V závěrečné, čtvrté kapitole „Revoluce pokračuje“ (A. B. Letněv, E. A. Gluščenko, V. S. Baskin a B. B. Runov) jsou rozebírány nejdůležitější sociálně ekonomické problémy nových afrických států (vazba monokulturní ekonomiky kolonie na vyspělou ekonomiku metropole, světové cenové nůžky, nízká produktivita práce, skrytá sezonní nezaměstnanost v zemědělství, zemědělské družstevnictví v Africe, odliv zisků za hranice a investiční zákony pro cizí kapitál).

Přestože proklamování socializačního trendu afrického vývoje v politických kruzích ve většině afrických zemí převládá, realita afrického vývoje ukazuje, že dosti jasně tendence kapitalistického vývoje se projevují v zemích jako Nigérie, Kongo (Kinšasa), Senegal, Pobřeží slonoviny, Gabun, Malgašská republika, Etiopie a Libérie. Polemicky vyznívá Letněvo tvrzení, že kapitalismus dosud plně nevyčerpal své možnosti ve smyslu likvidace zaostalosti ekonomicky nevyvinutých zemí (str. 249). Patříčnou úlohu v tom případě však může sehrát pouze zahraniční kapitál. Nemožnost existence kapitalistické Afriky Letněv dokládá známou tezí maliského státníka Seydou Badiana Kouyatého z jeho knihy „Les dirigeants africains face à leur peuple“ — nedostatkem materiálních možností africké buržoazie.

Autor dále rýsuje rozestavení třídních sil v nových afrických státech. Tradičně klade důraz na rolnictvo a dělnickou třídu, hlavní hybné síly antiimperialistické

revoluce. Do antiimperialistické fronty řadí jako třetí sílu africkou buržoazii, přičemž podotýká, že možnosti účasti národní buržoazie v antiimperialistickém boji zdaleka nejsou vyčerpány (s. 283), ačkoliv samozřejmě nelze pusit ze zřetele dvojaký charakter národní buržoazie. Pokud jde o africkou inteligenci, jež jak známo hraje ve většině afrických zemí vedoucí úlohu, tu by její význam měl, podle mého názoru, Letněv ještě více podtrhnout. V podstatě lze souhlasit s jeho hodnocením úlohy armády v afrických zemích. Autor vidí rozporuplnost vývojo-

vého procesu armády v lůně africké společnosti a rozhodně odmítá tzv. tezi druhé generace afrických revolucionářů v důstojnických uniformách. Správně poukazuje na úlohu subjektivního činitele v afrických politických stranách.

Knihu je třeba doporučit pozornosti naší odborné a politické veřejnosti. Další vědecký výzkum Afriky, nezbytný pro zahraniční politickou praxi, nesporně přinese další upřesnění, korektury, případně revize některých názorů na africkou antiimperialistickou revoluci.

JOSEF POLÁČEK

HOSPODÁŘSKÉ PLÁNOVÁNÍ V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH

Albert Waterston, *Development Planning: Lessons of Experience*, The Johns Hopkins Press, 1965, 706 str.

Žijeme v době fenomenálního rozšíření hospodářského plánování téměř ve všech částech světa. Již po druhé světové válce se objevila řada pokusů o využití plánování pro hospodářský rozvoj, ale teprve v posledním desetiletí se staly téměř masovým hnutím. Tento nový jev, především v rozvojových zemích, je součástí úsilí vlád o rychlejší hospodářský pokrok a postupnou likvidaci hospodářského a sociálního dědictví koloniální minulosti a všech překážek, které rozvoj brzdí. Můžeme doslova říci, že u zemí, které se nedávno politicky osamostatnily, se národní plány rozvoje objevují současně s národní vlajkou jako symbol suverenity a modernizace hospodářského rozvoje.

V současné etapě světového vývoje, kdy řada rozvojových zemí hledá nové cesty k překonání neblahého koloniálního dědictví, by plánování mohlo sehrát velmi kladnou roli. Vzhledem k rozšiřujícím se hospodářským a kulturním stykům ČSSR s touto částí světa ukazuje se naléhavé a prospěšné položit si otázku, co konkrétně víme o plánování v těchto zemích, jaké se v něm objevují nové rysy a které jsou základní příčiny současných a tak častých neúspěchů rozvojového plánování v této části světa. Waterstonova kniha přichází právě včas a je svým způsobem ojedinelá v nepřeherné záplavě knih a článků o plánování v rozvojových zemích. Drtivá část literatury tohoto druhu je totiž zaměřena na plánovací techniku, vypěstovanou a používanou v rozvinutých zemích, a poučuje rozvojové země, jak by měly plánovat rozvoj svého národního hospodářství. Jenom několik málo studií¹⁾ analyzuje současnou plánovací praxi rozvojo-

vých zemí, zamýšlí se nad jejím efektem a především rozebírá nedostatky a základní příčiny neúspěchů rozvojových plánů.

Waterstonova kniha, která má více než 700 stran, se navíc liší od uvedených studií v tom, že je prvním rozsáhlým pokusem o porovnání zkušeností s rozvojovým plánováním ve velkém počtu zemí. To autrovi umožňuje podloženou generalizaci úspěšných i neúspěšných metod a nástrojů rozvojového plánování a jeho organizace. Jeho srovnávací studie analyzuje údaje a materiály publikovaných i nepublikovaných pramenů více než 100 zemí ze všech částí světa. Autor knihy již 20 let pracuje pro Světovou banku, kde je nyní radcem pro organizaci plánování v oddělení služeb pro rozvoj. Banka se v posledních letech zúčastnila vypracování studií o národním hospodářství řady rozvojových zemí, které například v Africe poskytly cenné podklady pro sestavení prvních plánů rozvoje, zvláště zemí, které nedávno získaly politickou nezávislost. Banka rovněž shromáždila informace a zkušenosti v oblasti plánování z mnoha jiných zemí na různém stupni hospodářského vývoje a s různým hospodářským zřízením. Waterstonova studie přináší tyto informace a zkušenosti v jedné knize o 16 kapitolách rozdělených do dvou částí. První část knihy je věnována popisu a analýze plá-

¹⁾ Jako například John P. Lewis, *Quiet Crisis in India*; Luis J. Walinski, *Economic Development in Burma*; Evereth E. Hager, *Planning Economic Development*, a od autora recenzované knihy *Planning in Morocco*; *Planning in Jugoslavia*; *Planning in Pakistan*.